

ENCYKLIKA „LAUDATO SI”

ANALYTICKÁ ČÁST

DAVID PITHART

RNDr. DAVID PITHART, CSc.
Nezávislý mezinárodní konzultant
v oboru životního prostředí v neziskové
organizaci Beleco. Je předsedou
Koalice pro řeky - sdružení neziskových
organizací s cílem prosadit ekologické
přístupy ve správě vodních toků.
Zabývá se aplikovanou říční ekologií,
problematikou vody v krajině
a konceptem ekosystémových služeb
a dialogem vědy a víry.

Po úvodu k papežské encyklice *Laudato si*, ve kterém jsem zdůraznil propojení jejího hlavního poselství s odkazem svatého Františka (viz [minulé číslo časopisu FOP](#)), bych se nyní rád pokusil zhuštěnou formou podat přehled hlavních myšlenek dalších dvou kapitol, spadajících do analytické části encykliky. V příštím čísle bych se věnoval klíčové kapitole s názvem Lidský kořen ekologické krize, v dalším pak vizionářské části dokumentu s názvem Integrovaná ekologie, který je zaměřen do budoucna a přináší návrhy a podněty pro jak intelektuální, tak i praktickou činnost. Celý pětidílný cyklus bych uzavřel přehledem diskusí k encyklice, pochopitelně včetně hlavních námitek jejích oponentů.

CO SE DĚJE NAŠEMU DOMOVU

První kapitola analytické části dokumentu je zaměřena na přírodovědnou a sociální rovinu ekologické krize. V jejím úvodu je zmíněna souvislost problémů, vnímaných většinou optikou přírodních věd, s kulturou „použij a vyhoď“ (Obr. 1), která je důsledkem toho, že si: „*neumíme vzít příklad z fungování přirozených ekosystémů: rostliny syntetizují živiny, které sytí býložravce, kteří se pak stávají potravou masožravců. Ti pak dodávají značné množství organického odpadu, který umožňuje vznik nové generaci rostlin. Průmyslový systém však na konci svého produktivního a spotřebního cyklu nerozvinul schopnost absorbovat a znovu použít zbytky a odpad. Nedokázali jsme dosud vytvořit cyklický model produkce, který zajistí zdroje pro všechny i pro budoucí generace...*“²².

Přírodovědně pojatá část pojednává na přibližně deseti stranách textu o problematice klimatu²³⁻²⁶, řeší otázky vody²⁷⁻³¹ a ztráty biodiverzity³²⁻⁴². Tyto pasáže nepřinášejí pro ekologicky vzdělaného čtenáře nic překvapivého, snad jen to, že jsou součástí dokumentu církve, která problémům životního prostředí (bohužel) donedávna nevěnovala náležitou pozornost. Jsou zpracovány kvalitně, se zdůrazněnými vazbami mezi

procesy (např. změna klimatu a dostupnost vody, důležitost „nenápadných“ organismů pro biodiverzitu a ekosystémy, změny teploty a kyselosti oceánů a podobně). Autor konstatuje, že problémy mají často charakter bludných kruhů: „*Je pravda, že člověk musí zasáhnout, když geosystém vstoupí do kritického stavu, ale úroveň lidských zásahů do tak složité reality, jakou je příroda, je dnes taková, že neustálé pohromy způsobované člověkem vyvolávají jeho další zásah... Vytváří se bludný kruh, ve kterém lidský zásah mající řešit nějakou těžkost častokrát situaci ještě více ztíží. ... Jsou chválné a často obdivuhodné snahy vědců a techniků, kteří usilují o řešení problémů vytvořených člověkem. Když však pozorujeme svět, vidíme, že tato úroveň lidského zásahu slouží nejspíše finančnímu sektoru a konzumismu a ve skutečnosti způsobuje, že země, kde žijeme, přichází*

**„Narušování, destabilizace
a devastace Země pokračuje
a dosud jsme nenalezli způsob,
jak ji zastavit.”**

*o bohatství a krásu, stává se omezenější a šedne, zatímco rozvoj technologie a konzumní nabídky rostou neomezeně*⁴⁴. Text pracuje s pojmy jako obecná dobra (např. klima) či všeobecná lidská práva (přístup ke zdrojům vody). Celkové poselství textu je jednoznačné: narušování, destabilizace a devastace Země pokračuje a dosud jsme nenalezli způsob, jak ji zastavit.

Třetí část kapitoly je věnována zhoršování kvality lidského života a sociálnímu úpadku. Kdo sleduje jednání papeže Františka, nemůže být překvapen jeho solidaritou s chudými a radikalitou tohoto textu, vyjádřenou například požadavkem, aby „...se dopřálo sluchu jak křiku země, tak i křiku chudých“⁴⁹. Papež vyjadřuje svůj nesouhlas s řešením ekologické krize odděleným od řešení krize chudoby a sociální vyloučenosti. Vždyť „*jak obecná zkušenost řádného života, tak vědecké bádání dokazují,*

že nejzávažnější účinky každého narušení životního prostředí dopadají na ty nejchudší lidi⁴⁸. A ti tvoří většinu obyvatel planety. Přesto však „mnozí profesionálové, komentátoři, sdělovací prostředky a mocenská ústředí bydlí daleko od nich v izolovaných městských zónách bez přímého kontaktu s jejich problémy. Ve svém životě a myšlení vycházejí z pohodlí takového rozvoje a kvality života, které jsou nedostupné většině světové populace. Tento nedostatek fyzického kontaktu a setkání ... vede k umrtvování svědomí a k ignorování části reality v dílčích analýzách. Někdy se snoubí s tzv. „zelenou“ rétorikou. Dnes však nemůžeme

Kultura „použij a vyhoď“ je všudypřítomná.

neuznat, že opravdu ekologický přístup se stále více stává přístupem sociálním...⁴⁹. Globální nerovnost je posílena těsnější vazbou chudých na ohrožené ekosystémy a jejich služby (rybářství, pobřeží ohrožené stoupáním hladiny moře). Nemilosrdné kritice jsou vystaveny nadnárodní korporace, které si dovoľují v chudých zemích to, co by si v zemích bohatého Západu dovolit nemohly. Text se věnuje také neúměrnému bujení městských aglomerací se svými

ghetty i uzavřenými čtvrtěmi pro bohaté, které: „... jsou spravovány tak, aby tam jiní nepřicházeli rušit umělý klid“⁴⁵. Požadavek ke snížení lidské reprodukce chápe papež jako slepou cestu, jako export konzumerismu do rozvojových zemí, tedy jako legitimizaci současného nespravedlivého distribučního modelu, „ve kterém si menšina přisuzuje právo spotřeby v míře, kterou by nebylo možno generalizovat, protože by planeta nemohla pojmout odpady z této spotřeby“^{50a}.

Za velmi podnětný považuji odstavec o vlivu „medií a digitálního světa, který, stane-li se všudypřítomný, nepodporuje

rozvoj schopnosti moudře žít, hloubavě přemýšlet a velkodušně milovat. Velkým mudrcům minulosti by v tomto kontextu hrozilo, že spatří svoji moudrost, jak se dusí uprostřed rozvratného hluku informací⁴⁷... neustálá roztěkanost nám odnímá odvahu všímat si reality ohraničeného a konečného světa. Proto je dnes cokoli křehkého – jako například životní prostředí – bezbranné vůči zájmům zbožštěného trhu transformovaným na absolutní zákon“^{50b}.

Střízlivý odstavec o tom, co se podařilo, mluví s respektem o revitalizačních řek, obnovení lesů, citlivých stavebních projektech, pokroku v oblasti obnovitelných zdrojů energie či veřejné dopravy. „Tato díla neřeší globální problémy, ale potvrzují, že člověk je dosud schopen zasahovat kladně. Byl stvořen k lásce a uprostřed svých omezení nevyhnutelně klíčí skutky velkodušnosti, solidarity a péče.“⁵⁸

Církev chce chápat své místo při řešení těchto konkrétních problémů jako jeden z hlasů: „musí naslouchat a podporovat poctivou debatu mezi vědci v úctě k různosti názorů“⁶⁰. Není jí blízký ani jeden z extrémních pohledů na člověka, ať už je to mýtus pokroku a víra řešení ekologické krize pouze technickými prostředky, či chápání člověka jako pouhé hrozby a škůdce geosystému s potřebou zamezit mu jakékoli zasahování a nejlépe ho početně redukovat. V závěru kapitoly je naznačeno očekávání zlomových událostí, neboť „aktuální světový systém je neudržitelný z různých hledisek, protože jsme přestali přemýšlet o účelech lidského jednání“⁶¹.

EVANGELIUM STVOŘENÍ

Druhá kapitola je nabídkou křesťanské inspirace, vyjádřenou především reflexí biblických textů. Papež věří v možnost plodného dialogu vědy a náboženství. Domnívám se, že vývoj této scény mu dává v posledních desetiletích za pravdu^c. Vymezuje se proti snaze těch, kteří by dnes rádi hlas církve vytěsnili do sféry iracionality, protože možnostem tohoto dialogu nevěří nebo mu chtějí zamezit^d. Bůh tvoří tvůrce, nikoli loutky^e. V příběhu o stvoření světa (Gn 1^f) dostává každé stvoření svůj specifický úkol: plodte a množte se, zaplňte zemi... Bůh dal člověku zemi k užívání, pověřil ho úkolem obdělávat ji a střežit. Člověk tak smí užívat celé stvoření, které Stvořitel shledává jako velmi dobré.

Poznámky:

^a Mezi přemýšlivými křesťany je dnes stále obtížnější najít někoho, kdo by považoval evoluční teorii za neslučitelnou se svojí vírou. Přibývá těch, kterým je Bůh evoluce – „Tvůrce, tvořící tvůrce“ a ponechávající jim určitý prostor a svobodu – bližší než obraz Boha inženýra, který svět přesně naplánoval jako hodinový stroj. Tento obraz Boha mří na smetiště dějin. Díky Darwinovi, že mu zasadil rozhodující úder. Snad přibývá i vědců, kteří respektují omezenou schopnost vědy zodpovídat otázku po konečném smyslu člověka.

^b Odmítat Boha ještě nutně neznamená odmítat dialog s věřícími. Respektujeme-li konečné tajemství poslední hlubiny skutečnosti, naši omezenou schopnost ho uchopit a nemožnost ho vlastnit, je cesta k dialogu otevřena. Co je podivuhodnější? Hmota, ze které jsme složeni, která podstupuje evoluci a nutně tedy v sobě skrývá potenciality terejů na útesech, jasoňů usedajících na arniky či našich radostí a úzkostí, nebo Bůh, který tomuto všemu dává vzniknout?

^c Marek Orko Vácha (2014): Neumělcům života, Cesta, Praha.

^d Kniha Genesis, 1-3.

Žijeme-li v těchto souřadnicích, pak se „život každého člověka se neztrácí v zoufalém chaosu, ve světě ovládaném čirou náhodou či nesmyslně se opakujícími cykly“. Stvoření tak zakládá i důstojnost člověka: „...člověk, který není jen něco, nýbrž někdo. Je schopen se poznávat, být svým pánem, svobodně se dávat a vstupovat do společenství s jinými osobami“⁶⁵. Postoj člověka k zemi lze nalézt v bibli v řadě všeobecně známých příběhů. Vždy se v nich pohybujeme v souřadnicích vztahů člověk – jeho bližní – Bůh – země. Naše vztahy k přírodě tak nelze oddělovat od bratrství, spravedlnosti a věrnosti k druhým. Narušení těchto vztahů má vždy za následek i to, že se „...původně harmonický vztah člověka k přírodě přetvoří na konflikt“⁶⁶. Staré biblické příběhy nesou hlubokou symboliku: Adam a Eva byli vyhnáni z ráje, Kain byl vyhnán ze země, kterou obdělával, po vraždě svého bratra Ábela, a totéž poselství nese i příběh o Noemovi a potopě světa:⁹ „...Bůh hrozí, že vyhladí lidstvo pro jeho trvalou neschopnost žít na výši požadavků spravedlnosti a pokoje: „Rozhodl jsem se skoncovat se vším živým, neboť země je plná bezpráví, které lidé páchají“ (Gn 6,13). Encyklika naráží i na filosofický problém, zda mají ostatní živé bytosti svou hodnotu nezávisle na člověku. Rozhodně je člověk „povolán uzнат, že ostatní živé bytosti mají hodnotu před Bohem, chválí ho a velebí ho už jen tím, že existují“ (jak velmi krásně a barvitě vyjadřují žalmy). „Dnes církev

nemluví zjednodušujícím způsobem o na-prosté podrobenosti ostatních tvorů člověku jako by neměli hodnotu sami o sobě a my jimi mohli disponovat podle svého zálibení... Různí tvorové, které Bůh chtěl v jejich vlastním bytí, jsou každý svým způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty“⁶⁹. Toto uznání nebylo a není samozřejmé, a to jak v intencích církevního učení, tak i mimo něj. Encyklika nás vybízí ke kontemplaci stvoření „...od těch nejširších panoramat až k nejnepatrnějším formám života, je příroda stálým zdrojem úžasu a úcty. A je také neustálým zjevením božského... Vnímání každého tvora, který zpívá hymnus svojí existence, znamená žít s radostí, v Boží lásce a naději“⁸⁵.

Encyklika varuje před špatným zacházením s ostatními tvory: „Ihospitejnost či krutost k ostatním tvorům tohoto světa se nakonec určitým způsobem vždy přenesou na chování k ostatním lidem. Srdce je jedno jediné a tatáž ubohost, která vede ke špatnému nakládání se zvířetem, se zanedlouho projeví ve vztahu k jiným lidem“⁹¹... „Bylo by však také chybou myslet si, že další živé bytosti musejí být považovány za pouhé objekty podrobené svévolnému panství člověka. Je-li příroda chápána jako pouhý předmět zisku a zájmu, má to závažné následky také pro společnost. Pojetí, které posiluje svévoli silnějšího, přispělo k nezměrným nerovnostem, nespravedlnostem a násilnostem vůči většině lidstva...“⁹². Stará židovská legislativa odrážela přesvědčení,

že dary země a její plody nepatří pouze těm, kdo na ní hospodaří: „Ti kdo obdělávali a opatrovali toto území, měli se s jeho plody dělit zvláště s chudými, vdovami, sirotky a cizinci: „Až budete ve své zemi sklízet obilí, nesmíte vyžnout své pole až k samému okraji a paběrkovat zbytky po žni. Ani svou vinici nesmíte sklídit dočista a zbytky hroznů své vinice nesmíte paběrkovat. Necháť je pro chudého a pro cizince...církev sice brání legitimní právo na soukromé vlastnictví, ale s nemenší jasností také učí, že každé soukromé vlastnictví je vždy obtíženo sociální hypotékou...neodpovídá Božímu plánu spravovat tento dar způsobem, kterým z něho mají užitek jenom málokteré.“⁹³

Člověku náleží výsadní postavení mezi tvory. Mnozí tuto skutečnost zpochybňují, ale těžko lze popřít naši schopnost zemi přetvářet a ničit. Možná tedy důležitější otázkou bude, jak s touto mocí nakládat, než jestli si ji zasluhujeme a máme na ni nárok, protože faktem je, že tu je a že s ní nějak zacházet musíme, respektive odevádá s ní již zacházíme. „Pokud uznáme hodnotu a křehkost přírody a současně schopnosti, které nám daroval Stvořitel, umožní nám to dnes učinit konec modernímu mýtu neomezeného materiálního pokroku. Křehký svět spolu s člověkem, kterého Bůh pověřil péčí o svět, interpeluje naši inteligenci, abychom poznali jak jej orientovat a kultivovat a jak omezovat svoji moc“⁹⁸.

Poznámky:

⁶⁵ Marek Orko Vácha (2014): *Neumělcům života, Cesta, Praha*.

⁶⁶ Kniha Genesis, 1-3.

⁹ Nepodobá se příběh o dnešním nárůstu povodní a hrozbě stoupání mořské hladiny nápadně této „pohádce“? Vždyť tyto procesy nelze oddělit od posedlosti neustálého zvyšování výroby, DPH a materiální úrovně.

^h Lv 19,9-10.

ⁱ Utkvěl mi urputný nesouhlas profesora Vyskotského s termínem ekosystémové služby. „Jaké služby! Copak příroda je tu od toho, aby člověku sloužila? Copak je tomuto zkaženému tvorovi, který ji soustavně ničí, povinována jakoukoli službou?“ V řádu stvoření je však tato služba možná. Pohledme na krásné krajiny podhůří Šumavy, Toskánska nebo Lake District: je-li člověk povolán spolupracovat na stvoření, není pak krásná krajina, se všemi lidskými artefakty, další fází tohoto procesu? Není tvorba krajiny „službou“ člověka ekosystémům při dosahování jejich společného cíle - vytvoření harmonie?